

2003 р. **О. П. Донченко**

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МЕТОДОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ КАТЕГОРІЇ СВОБОДИ В ПРАВІ

Свобода є сутнісною константою у визначенні індивіда як самостійно діючого суб'єкта, наділеного можливістю вибору відповідно до своїх потреб, бажань та цілей [3, с. 340]. В свою чергу, вільна, творча людина, яка проголошується в Україні найвищою соціальною цінністю, повинна врешті-решт не тільки декларативно, але й реально визначати нормативно оформлений зміст діяльності держави. Якщо ж вказані судження об'єднати, то сформулюється тріада “свобода-особистість-право”, дотримання якої, на наш погляд, є умовою оптимізації процесів державотворення в демократичній країні.

Отже, виникає необхідність аналізу дієвості методологічної функції категорії свободи. Адже право як міра, масштаб поведінки [7, с. 23-27; 1, с. 172-173] виражає ступінь поліваріантності вчинків ініціативної особи. В цьому розумінні можливість правового самовизначення суб'єктів повинна стати своєрідним “компасом”, показником істинності юридичних приписів та настанов.

Особлива роль у конкретизації цього положення належить природному праву. Коли ми спробуємо з'ясувати, яке з основних питань соціально-філософського знання сягає глибокої давнини, то не помилимося, стверджуючи, що в якості такого постає проблема його співвідношення з позитивним правом.

Вже в античний період греки розмежовували закон і справедливість. Погляди мислителів були сповнені прагненням винайти абсолютні начала в праві, зумовлені самим людським буттям. Демокрит вважав, що “Закон намагається допомогти в житті людей. Але досягти цього можна лише тоді, коли громадяни хочуть жити щасливо: для підпорядкованих він є тільки свідченням їх власної добродітності” [4, с. 361].

Є різні інтерпретації природного права: космологічне (як божественний світовий порядок); антропологічне (як вираження людської сутності); раціональне (як розум).

Ми розглядаємо його як таке, що по суті виступає субстанційною основою свободи. Адже люди є вільними лише настільки, наскільки вони можуть здійснювати природні права (на життя, особисту недоторканість, вибір місця проживання, безпечно докільля тощо). Тобто, свобода у вигляді життєво

важливих інтересів індивіда набуває певного змісту. І завдяки цьому вона отримує достатню основу, щоби виконувати роль методологічного орієнтира для законодавця.

З іншого боку, окрім змістового наповнення будь-яке явище повинно мати спосіб свого існування. В даному випадку, якщо відсутній механізм практичного втілення, то йдеться тільки про свободу-можливість і людина буде не здатна реалізувати свою самобутність через відсутність визначеності, а головне, гарантованості. Вести ж мову про свободу як дійсність, “наявне буття” можна лише без відриву від системи забезпечуваних державою норм. Але таке твердження потребує доведення. Тому наступним нашим завданням є розкриття синтезу природного і позитивного права.

Однак, перш ніж досліджувати співвідношення та інтеграцію цих концепцій, необхідно зазначити, що проблема їх єдності та взаємозв'язку, як свідчить історія та сучасність, розв'язується неоднозначно.

Соціальна і політична специфіка позицій, що розглядаються, їх якісні відмінності створюють можливість різних поглядів, у тому числі й для визнання в якості основоположного взагалі тільки одного з типів праворозуміння. Так в 40-50-ті рр. в багатьох країнах відбувся перехід до позитивного підходу. Природно-правове мислення було піддане значній критиці, аргументи якої цікаві й показові. Перший аргумент стосувався нечіткості концепції внаслідок розмитості її елементів – визначень “природа” і “природне.” Другий елемент критики полягав у вказуванні на відсутність трьох основних компонентів позитивізму: примусового характеру; меж дії, встановлених державою; забезпечення державного контролю. Такі міркування не можна визнати вагомими, оскільки було зроблено сплутування понять: властивості позитивного права помилково трактувались як такі, що є обов'язковими для природного. Аналогічні дискусії досить актуальні і в наш час, в тому числі для сучасної юридичної науки [8, с. 52].

Разом із тим, у світі все більше стверджується думка, що саме взаємозв'язок вказаних концепцій [2, с. 179, 186] є необхідною підставою створення найбільш сприятливих умов для творчої самореалізації особистості. І не зважаючи на те, що людині

від народження належать невідчужувані права, "захист" їм все ж таки надає форма закону.

Отже, вихідним моментом встановлення внутрішнього зв'язку між природним і позитивним правом є усвідомлення того, що при всіх своєрідних відмінностях обидва поняття перебувають в єдиному правовому просторі, який характеризується спільною сутністю. Це, по-перше. По-друге, діалектичний підхід до розкриття динаміки та взаємопроникнення складових цього простору показує, що в суспільному житті природне і позитивне право є не просто протилежностями, а іманентним протиріччям у відношенні сутності правової свободи. Остання ж в такій ситуації містить специфічне нормативне обмеження, переслідуючи мету самозахисту.

По-третє, згідно з проведеним аналізом, свобода має два джерела – змістове (природні права) і формальне (юридичні норми). Отже, правове регулювання полягає в її трансформуванні в юридичну сферу. Разом із цим відбувається наповнення форми закону загально визначеними цінностями, що пояснюється за допомогою методу детермінізму [3, с.90]. Важливо зазначити, що в цьому випадку використовується не жорсткий причинно-наслідковий зв'язок, а причинність як взаємодія.

Така інтерпретація свободи має принципове значення для теорії та філософії права, діагностики сучасної ситуації. Перш за все, це значення проявляється у співвідношенні закону і права [5, с. 19-31; 6, с. 17-26], визначенні правового закону. Основною ж властивістю останнього є зумовленість його змісту таким показником як життєво важливі потреби та інтереси індивідів. Тобто, місце законодавчого акту в соціальному житті визначається тим, наскільки він відповідає природним, суспільно-історичним, економічним, національним, психологічним факторам і процесам цього життя. Будь-

яке ж нехтування або зневажливе ставлення до використання свободи в якості критерію права зумовлює стан соціальної напруги та нестійкості у суспільстві.

Отже, юридичний закон буде виступати в якості справедливого, "правильного" тоді, коли державним законом стане природний закон свободи. Звідси зрозуміло, що для перетворення акту державної волі в правовий акт законодавець повинен перевіряти його зміст на відповідність свободі, і тільки при дотриманні цієї вимоги з'являться підстави стверджувати про гармонізацію й ефективність правотворчості та правозастосування.

Список літератури

1. *Иконникова Г.И., Ляшенко В.П.* Основы философии права. – М.: ИНФРА-М, Издательство "Весь Мир", 2001.
2. *Козловський А.А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права. – Чернівці: Рута, 1999.
3. *Краткий философский словарь / Под ред. А.П. Алексеева.* – М.: Проспект, 2001.
4. *Лурье С.Я.* Демокрит. Тексты. Перевод. Исследования. – Л.: "Наука", 1970.
5. *Нерсесянц В.С.* Право и закон: их различие и соотношение // Вопросы философии. – 1988. – № 5.
6. *Нерсесянц В.С.* Право – математика свободы. Опыт прошлого и перспективы. – М.: Юрист, 1996.
7. *Нерсесянц В.С.* Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997.
8. *Петрова Л.В.* О естественном и позитивном праве (Критические заметки по поводу учебника С.С. Алексеева) // Государство и право. – М., 1995. – № 2.

О. П. Донченко

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ КАТЕГОРИИ СВОБОДЫ В ПРАВЕ

Свобода как условие формирования творческой и самодостаточной личности выступает абсолютной ценностью. Являясь основным способом осуществления естественных прав человек, она должна использоваться в качестве методологического ориентира и критерия позитивного права.

О. P. Donchenko

THE METHODOLOGICAL FUNCTION OF THE CATEGORY OF FREEDOM IN LAW

Freedom as a condition of formation of a creative and self-relying person presents itself as an absolute value. Being also a means of the realization of natural human rights, it is used as a methodological guide and criterion for the positive law.